

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Йорданка Гешева от Институт за исторически изследвания при БАН за представените трудове на доц. д-р Стефка Първева за участие в конкурс за академичната длъжност *професор* в професионално направление 2.2 *История и археология*, научна специалност „История на България“ (Аграрна икономика и общество през XVII-XVIII век) за нуждите на секция „Българите, Османската империя и Европа“, обявен в Държавен вестник, бр. 30 от 15.04. 2022 г.

Доц. д-р Стефка Първева е единствен кандидат в обявения в бр. 30/15.04. 2022 г. на „Държавен вестник“ конкурс за професор за нуждите на секция „Българите, Османската империя и Европа“. Кандидатката отговаря на всички изисквания за заемане на съответната академична длъжност. Попълнените от нея таблици за наукометричните показатели покриват условията за публикации, цитирания, участие в проекти. Кандидатката е била научен ръководител на успешно защитил докторант на Института за исторически изследвания. В периода от 1994 г. до 2021 г. доц. Първева води поредица университетски лекционни курсове в Шуменския и в Софийския университет по проблеми на етнокултурните процеси на Балканите между XVI и XX век, за историята на българските земи през посочения период, както и по проблеми на селските общности на Балканите от XVI – XVIII век. Кандидатката има и отделни лекции, изнасяни в рамките на научни и образователни семинари в България и в чужбина. Участва в няколко международни проекта, финансирани от различни институции: Европейския университетски институт, Флоренция, Италия; Институт „Отворено общество“, Прага, Чехия; Фондация „Андрю Мелън“ САЩ японското Министерство на науката и образованието; проекти по ЕБР (БАН) и др.

Основното изследване, с което доц. д-р Първева участва в конкурса е монографията: *Богатство и бедност сред селските общности в провинция Румелия през XVII – XVIII век. Изследване и документи*. Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, София, 2022, 568 с. ISBN 978-619-245-187-5.

Предложената да бъде рецензирана монография се състои от две части. Първата от тях представлява изследване, което е обособено в три глави (от с. 16 до с. 328). Втората част от книгата (с. 329–527) включва предговор и преводи на 130 наследствени описа на починали селяни. Изданието разполага с терминологичен и географски речник,

както и със списъци на използваните извори и литература (с. 528–562), а също и с резюме на английски език (с. 563–567).

Монографията е изградена на базата на новоиздирени, преведени и въведени в научен оборот османотурски извори, съхранявани в архивните колекции на Ориенталския отдел на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и на Османския архив „Башбаканлък“ в Истанбул. Въз основа на наследствените описи на отделни професионални групи сред селското население, носители на типичните черти на съответната група, авторката разглежда професионални и имуществени категории селяни в провинция Румелия през XVII – XVIII век. За тази цел са използвани не само посочените *тереке дефтери*, но и всички други извори, имащи отношение към изследването. Предлагащи относително богата информация, тези документи позволяват да бъде възстановен не само имотния статус на отделните слоеве селяни – мъже и жени, християни и мюсюлмани, но и да бъдат проследени моменти от техните лични истории, да бъдат показани понякога по-пълно, понякога частично техните семейни и професионални отношения, социалния им статус.

Първата глава на книгата е посветена на критериите за определяне на имущественото положение на селяните. Изследователската задача е свързана с установяване на основните критерии, които османската власт е използвала, за да категоризира своите поданици според техните имуществени възможности. Направен е опит за систематизиране на стандартите за богатство и бедност на селското население, отразени в законодателните актове и в данъчните регистрации. Изводът на доц. д-р Първева е, че османските власти са се стремели да съобразяват своите политики със съществуващите реалности, свързани с имуществената и социалната диференциация сред поданиците на султана. Трябва да бъде обърнато внимание върху факта, че данъците и наказателните такси в империята са обвързани с имотното състояние на облаганите и подсъдимите лица, с приходите, които те получават от земеделски земи и добитък, с техния пол и семейно положение, с етнорелигиозния и социалния им статус – мюсюлмани и немюсюлмани, свободни и роби, и пр.

Втората глава отразява изграждането на имуществени и социални профили на основни групи сред селяните, имащи статут на рая. Наследствените описи на починали селски жители от Софийска, Русенска и Видинска кази представляват основната изворова база, върху която доц. Първева е изградила реконструкциите на имуществените и социалните портрети на тези селяни. Трябва да бъдат отбелязани усилията на авторката да създаде специфични критерии за оценка на нивото на бедност

и на относителна имуществена състоятелност на починалите селяни в качеството им на наследодатели. С тази цел е изградена теоретичната структура и съдържание на предполагаемото наследство на т. нар. базов селянин – основна фигура в аграрната система на Османската империя. Обърнато е внимание на неговия дом, семейство, стопанство, имущество.

Важен обект на изследване е групата на състоятелните селяни. Анализиранияте извори показват, че това са били хора, които са се възползвали от всички положителни условия, предпоставки и стимули на османската аграрна система. Тези предпоставки позволяват на определен слой селски стопани да организират микроикономиката на своите домакинства, която да възпроизвежда всяка година аграрен излишък в количества, надхвърлящи нуждите за съществуване на стопанството, за изхранване на семейството и за покриване на паричната рента. Този излишък, реализиран на пазара, можел да се превърне в нова инвестиция, да бъде трупан като богатство или да бъде трансформиран в лихварски капитал.

Следващият обект на проучване е групата на бедните и безимотните селяни. Специално внимание е отделено на наемните работници по чифлиците – ратаи или изполичари с техните специфични и твърде различни имуществени характеристики. Техните наследства показват, че в съответствие на имотното си състояние „чифлишките наемници“ могли да притежават предмети за бита, едър и дребен добитък, земеделски инвентар, понякога лозя, ливади. Това свидетелства, че дори масата от ратаите да са били от средите на бедните и обезземлени селяни, „чифлишката икономика“ привличала хора с различен имуществен статус. Трябва да бъде подчертано и това, че на базата на представените в книгата документи са изследвани количествените параметри на богатството и бедността на румелийските селяни; показана е стопанската активност на населението, заинтересоваността от това.

Третата глава е посветена на изследването на някои професионални групи, чиито представители са част от селската общност, но са с по-специфични функции. Това са странстващи и уседнали търговци, както и свързаните с тях превозвачи на стоки и пътници – кираджии и арабаджии. Те участват в търговския обмен между града и селото, а също и между различни региони на империята през XVII–XVIII в. Въз основа на отделни частни случаи са реконструирани черти от техния семеен и имотен статус. Изследвани са вида и количеството на продаваните от тях стоки, което очертава и кръга на търсените от селските домакинства артикули. Отделено е място и на други съществени елементи от транспортната система: пътища и

пътна инфраструктура – ханове и кервансараи. Авторката обръща специално внимание на въпроса за престъпността и насилието по пътищата на империята, както и на мерките, които властта предприема, за да обезпечи сигурността на придвижване на търговците и на обикновените хора.

Във втората част на книгата са включени преведените от доц. Първева документи. Това са наследствени описи, които са регистрирани в запазилите се през вековете кадийските книги, водени в съдилищата на Софийска, Русенска и Видинска кази през XVII-XVIII в. Представяват опис и оценка на имота и имуществото на починало лице, които са регистрирани в кадийските протоколни книги – *сиджли*. Този тип документи са с висока информационна стойност и затова, както отбелязва авторката, те отдавна са привлекли вниманието на изследователите. В случая са съхранявани в колекция „*Сиджли*“ в Ориенталския отдел на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, София. Преводите на описите на наследствата са предшествани от увод, в който се прави преглед на структурата и съдържанието на този тип извори. В табличен вид и в коментар е представена статистика на откритите в *сиджилите* наследствени описи по кази, пол, социално и имуществено положение, вероизповедание на починалите селяни. Те попадат в тази категория заради желанието на родствениците им да поделят останалата след смъртта на наследодателя собственост според разпорежданията на мюсюлманското наследствено право.

Специално отбелязвам заключителните думи на монографията. Това не е традиционното за случая заключение. Тук то е посветено на изследване на още един рядко срещан, но твърде интересен щрих от портрета на селяните. Това е отношението на уважение и почитание към книгата в качеството ѝ на притежание или дар от страна на едно неграмотно в мнозинството си селско общество. И все пак искам да отбележа, че без традиционното за такъв сериозен изследователски труд заключение, монографията изглежда като недовършена. Използваният в книгата фактологичен материал е нов, интересен, но труден за работа. Така че би било добре ако не в края, то поне при завършване на отделните глави да има заключения под формата на анализ на включения материал, да има изводи. Да, авторката дава по няколко реда заключителни думи към всеки разглеждан от нея проблем, но според мен това не е достатъчно за цялостно осмисляне и анализиране на огромния специфичен и много интересен материал.

Безспорно положителна оценка заслужава обстоятелството, че на базата на преведените и представени документи, на описаното и изследвано имущество

авторката полага усилия да изгради категориите богат – беден сред селските общности в Румелия. Посредством таблици и цифрово изражение е показана имуществената и социалната диференциация сред поданиците на султана. Очертан е профилът на т.нар базов селянин. Именно въз основа на характеристиката на неговото производство и имущество османската власт конструира системата за данъчно облагане на отделните категории селско население. Направен е опит да се покажат количествените елементи на категориите богатство и бедност в Софийска, Русенска и Видинска кази в изследвания период.

Бих отбелязала със задоволство много добрата историографска осведоменост на доц. Първева. Използването на такава широка историографска основа дава възможност разглежданите от авторката проблеми да бъдат компетентно и актуално представени, да се види какво е състоянието на разработването на проблематиката, състоянието на литературата по отделните въпроси, да се видят натрупаните във времето грешки, както и корекциите, да се открият новостите.

Някои от основните проблеми, разработени в монографичното изследване са станали обект на внимание от страна на авторката и в няколко студии и статии. Сред тях са стандартите за богатство и бедност, поместени в: *Годишник на Историческия факултет на Великотърновския университет " Св. св. Кирил и Методий "*, 2017. *Университетско издателство " Св. св. Кирил и Методий "*, Велико Търново, 2018, с. 400-416.

Проблемите на странстващите и уседналите селски търговци в провинция Румелия в края на XVII – XVIII в. са представени в студия, публикувана в: *Исторически преглед*, 2019, №4, 30-112. По-кратък вариант на студията, в която не се засяга въпросът за уседналите търговци, е публикуван в превод на английски език в: *Parveva, S. Social Profile and Professional Mobility of Rural Pedlars in Rumeli at the End of the 17th and Mid – 18th Centuries. – Études balkaniques, 2020, 1, 51-103.*

Социалният профил и професионалната мобилност на селските кираджии и арабаджии/колари в провинция Румелия през XVII–XVIII век са разгледани в: *Миграции, общности и културноисторическо наследство. Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, София 2021, 51-97.*

Специален интерес предизвиква въпроса за определяне портрета на базовия селянин в провинция Румелия през XVII-XVIII век. Той е публикуван в: *Ежедневието*

на империите. Средни векове – XX век. – Известия на Института за исторически изследвания, т. 36. Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, С., 2021, 77-105.

Искам да акцентирам върху още нещо, което определя професионалната характеристика на доц. Първева. Подчертавам го, защото всичко това, което тя прави, изисква упорита и прецизна изследователска работа, много знания, владее на чужди езици. В кръга на нейните изследователски и научни интереси на преобладават следните проблемни групи:

– Земята и хората на Балканите през османския период: овладяване и организация на аграрното пространство в селото и в града; производство, излишъци, пазари; социални структури, групови и индивидуални професионални и социални портрети на селското население (рая и аскери).

– Мирът и войната в ежедневието на градското население: военни структури в османската провинция и включване на българи в тях.

– Религиозни институции и културни взаимоотношения между етническите и религиозните групи в османското общество на Балканите.

Трябва да бъде посочено и това, че в последно време доц. д-р Първева обръща специално внимание на историческата демография и отбелязва добри резултати в това направление.

Сред разнообразните активности на доц. д-р Стефка Първева трябва да бъде посочено участието в редколегията на сп. „Исторически преглед“ в периода 2008 – 2021 г. Включва се в работата на Българско дружество за изучаване на XVIII век. В годините има осъществени едномесечни и тримесечни научни специализации в: Неапол, Париж, Токио, Истанбул, Кеймбридж и др. Член е на Научния съвет на ИИИ от 2012 г., а от 2021 г. е научен секретар на съвета.

Въз основа на направената положителна оценка на изследователските и научни качества на представените студии, статии и монография на доц. д-р Стефка Първева, смятам, че тя отговаря на всички изисквания и условия за придобиване на академичната длъжност „професор“. Затова си позволявам да предложа на уважаемите членове на научното жури, както и на Научния съвет на Института за исторически изследвания при БАН да подкрепят академичното израстване на доц. д-р Стефка Първева, както убедено ще направя и аз.

София, 11 август 2022

Автор:

(проф. д-р Й. Гешева)